

Molins paperers de l'Anoia al segle XVIII: entre el mas i la fàbrica¹

Ton Lloret i Ortínez

Als meus avis i àvies:
l'Antoni, la Mercè, el Josep i la Teresa

INTRODUCCIÓ

Per l'antiguitat i pel fort arrelament en algunes conques fluvials catalanes, la indústria paperera ha despertat l'interès de nombrosos historiadors. El seu estudi és útil per assimilar el procés de creixement de les manufactures en època moderna, així com per entendre el complex procés d'industrialització que se'n desencadena. Pierre Vilar dedicà no pas poques línies a parlar d'aquesta indústria en la seva obra cabdal, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*; en part, gràcies a informació que li proporcionà Josep M. Madurell,² l'erudit arxiver que esdevingué un dels grans noms de la història del paper.

1. He d'expressar la meua gratitud envers les persones següents: la Marta, la Dolors i la Mari Luz de l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada; a Jordi López, bibliotecari-arxiver del Museu-Molí Paperer de Capellades, així com també a Victòria Rabal, directora d'aquest museu, que m'oferí amablement tot tipus de mitjans per dur a terme la recerca, i també unes profitoses observacions. Seguidament, he d'agrair al Dr. Josep M. Torras i Ribé l'orientació que em proporcionà davant d'alguns dubtes que em sorgiren. També agraeixo a Silvia Roca i al meu pare les correccions i les observacions sempre útils que m'han brindat, amb el benentès que qualsevol error que pugui contenir el treball és únicament meu.
2. «L'admirable i massa modest erudit Josep M. Madurell em descobrí els seus reculls de documents notariais sobre els molins i papereries»; VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, 1964, p. 30.

El darrer i segurament el més complet estudi monogràfic que s'ha dedicat a aquesta indústria és el de Miquel Gutiérrez Poch,³ que proporciona una anàlisi profunda de l'evolució de la indústria paperera catalana, des del punt de vista econòmic. Tanmateix, l'angle econòmic no és l'únic que ha suscitat interès; sols cal veure la multiplicitat de categories d'estudi que s'apleguen als congressos organitzats per la Asociación Hispánica de Historiadores del Papel, amb comunicacions i ponències que tracten des dels aspectes més tècnics fins als més artístics del paper, passant pels jurídics i per l'encara avui poc explotada arqueologia industrial. Precisament, un dels pares d'arqueologia industrial, K. Hudson,⁴ es marcava com a fita de la recent creada disciplina l'obtenció de coneixements sobre les condicions de treball i l'actitud dels treballadors, així com sobre el capteniment dels empresaris enfront a aquestes condicions. Aquesta fita, tanmateix, no s'ha plantejat en l'àmbit de la indústria paperera, de la mateixa manera que cap estudi dels que s'hi ha referit s'ha dedicat a aspectes socials concrets. L'objectiu d'aquesta investigació no és el de penetrar directament en una història social del treball, però sí el de preparar el terreny perquè aquest i altres aspectes puguin ser investigats.

El propòsit d'aquest estudi és, doncs, l'anàlisi de l'espai de treball en el sentit estricte, per tal de fer-nos una idea de com eren interiorment i exteriorment els molins paperers, a fi de resoldre aspectes no tan sols socials, de condicions de vida, de treball, etc. —com ja s'ha avançat—, sinó també possibles qüestions tècniques, comercials, etc. En aquest sentit, pretenc augmentar la lent amb què Lourdes Munné inicià, encertadament, l'estudi dels espais geogràfics que integren els molins, amb la intuïció que l'estudi d'alguns dels elements i objectes guardats als molins servirà també per contrastar les hipòtesis formulades per Munné. Per exemple, les possibles eines agrícoles que apareguin han de servir per fer-nos una idea de què es conreava. Espero, doncs, que aquesta relació recíproca entre interior i exterior dels molins pugui ésser aplicada a d'altres camps d'estudi.

3. GUTIÉRREZ POCH, Miquel: *Full a full. La indústria paperera de l'Anoia (1700-1998): continuïtat i modernitat*. Barcelona, 1999.

4. Citat a: SOLIAS I ARÍS, Josep M.: «Reflexions sobre arqueologia industrial», *1 Jornada d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. L'Hospitalet de Llobregat, 1990, p. 51.

FONTS

El 1761, l'Académie des Sciences de l'Estat francès imprimí, per primer cop, una monografia titulada *Art de faire le papier*, escrita per un jove membre de l'Acadèmia anomenat Joseph-Jérôme François de La Lande, un il·lustrat francès que al llarg de la vida destacà en camps molts diversos, especialment en l'astronomia, i que participà en l'*Encyclopédie* de Diderot i d'Alembert. En l'*Art de faire le papier* es recopilaven els processos de fabricació de paper a França, Holanda, Xina i Japó. Malauradament, a l'Estat espanyol l'interès acadèmic per la fabricació del paper no assolí aquesta dimensió; tot quedà en la traducció de l'obra de La Lande, que la Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas encarregà al seu arxiver Miguel Jerónimo Suárez y Núñez, i que es publicà el 1778. L'aprofitament del text de La Lande en el context espanyol féu innecessària la redacció d'una monografia que parlés específicament sobre el procés o els diferents processos emprats aquí. Això féu que els investigadors preocupats per recuperar-los, per tal de descobrir-ne les possibles particularitats regionals, hagin hagut de confrontar el text de La Lande amb fonts complementàries. D'aquestes, les més emprades són, per una banda, tota la documentació aplegada i generada per la Junta de Comerç de Barcelona a fi de promulgar unes ordenances que reguessin el sector paperer el 1791 —i que autors com ara Oriol Valls i Josep M. Madurell s'han encarregat de publicar i d'analitzar— i, per altra banda, la documentació generada arran de la constitució d'un molí paperer al terme de Sant Pere de Riudebitlles, amb datació aproximada de 1738, de la qual se n'ha fet un ús abusiu des del meu punt de vista. La riquesa del text de La Lande no és, ni molt menys, equiparable a cap d'aquests testimoniatges esmentats. Per això, la confrontació dista molt de resoldre totes les qüestions. Crec que cal seguir cercant noves fonts per anar completant aquesta confrontació desigual. La meva intenció és fer una petita aportació en aquesta línia.

És ben cert que l'estudi dels espais interiors dels molins paperers anoïencs d'època recent es podria fer perfectament a partir de testimonis orals i d'arqueologia industrial, gràcies a l'abundant pervivència tant de treballadors/es de la indústria del paper com dels espais pròpiament dits. Però quan l'objectiu és analitzar aquests mateixos espais en el moment en què assoliren la màxima rellevància, és a dir al segle XVIII, hem de cercar fonts coetànies. Per aquest motiu l'estudi present es fonamenta en el treball realitzat a partir de set inventaris *post mortem* dels béns de propietaris de molins, localitzats a l'Arxiu Notarial d'Igualada (ANI). Val a

dir que no seria del tot desencertat utilitzar un altre tipus de font: els contractes d'arrendament, ja que també s'hi descriu bona part dels elements que conformaven els molins. Tanmateix, he preferit treballar amb inventaris perquè no discriminen els ítems que no són estrictament per fabricar paper. Per tant, la riquesa informativa que ofereixen els inventaris és molt superior, i obre camps d'anàlisi: la vida social, les condicions de treball, la producció agrícola, etc. La mostra documental no respon a cap criteri de selecció, sinó que aquests set inventaris són tots els que he pogut localitzar després de revisar les sèries senceres dels notaris Josep Antoni Melcior Mestre, Josep Anton Ferrer Vilalta, Francesc Rourés Capdevila, Vicenç Cots, Vicenç Aulet, Marià Cuiner i Josep Anton Mateu, tots ells del districte d'Igualada; Miquel Muntadas i Francesc Pujol Bordas, del districte de Capellades; i Jeroni Sastre Rovires, del districte de Piera.

Els set inventaris extrets són, per ordre cronològic, els següents:

— ANI, Districte de Piera, notari Jeroni Sastre, núm. 99, any 1695, fol. 241r-250r. Inventari de la casa de Francisco i de Miquel Romani, al terme de Capellades «en lo arreal [...] en lo lloch dit los molins».

— ANI, Districte d'Igualada, notari Vicenç Aulet, núm. 439, any 1760, fol. 117r-123r. Inventari de la casa de Josep Romani, dita molí de Dalt, a Capellades.

— ANI, Districte d'Igualada, notari Vicenç Aulet, núm. 469, any 1781, fol. 190r-197v. Inventari de la casa-fàbrica de Jeroni Romeu «en lo lloch de las Figueras» de la Pobla de Claramunt.

— ANI, Districte d'Igualada, notari Marià Cuiner, núm. 423, any 1782, fol. 275r-306r. Inventari de la «casa o molí paperer» de Ramon Torra i Serra «situada y situat en lo [...] terme [...] de la Pobla de Claramunt y en la partida anomenada lo Turo». Aquest molí paperer estava al costat d'un molí fariner i d'un molí bataner; tots tres formaven un petit nucli al costat de la riera de Carme.

— ANI, Districte d'Igualada, notari Josep Antoni Melcior Mestre, núm. 522, any 1793, fol. 340r-342r i núm. 523, fol. 13r-23r. Inventari de la casa de Francisco Guarro i Fontanelles al terme de la Pobla de Claramunt.

— ANI, Districte de Capellades, notari Miquel Muntadas, núm. 3, any 1795, fol. 1r-7r, Inventari de la casa del molí de Joan Marra Romani, anomenat molí del Pla, al terme de Capellades. El molí estava al costat d'una farga propietat del mateix Joan Marra i Romani.

— ANI, Districte de Capellades, notari Francesc Pujol Bordas, núm. 10, any 1814, fol. 213v-214r i 233r-235r. Inventari de la casa i fàbrica de

paper blanc de Josep Soteras Romani «a la immediació de la dita vila de Capelladas, ab son hort annexo a la mateixa fàbrica».

El baix nombre d'inventaris *post mortem* on apareixen molins paperers m'ha obligat a incloure-hi dos inventaris (el primer i l'últim en l'ordre en què els acabo de referir) que s'escapen del període cronològic que m'havia fixat d'antuvi: el segle XVIII. Tanmateix, crec que resulten útils, ja que la distància cronològica no és excessiva, i a la vegada serveixen per veure el *pre* i el *post* de la resta d'inventaris adscrits al període que ens interessa. Per contra, he exclòs dos inventaris que, malgrat que s'emmarquen en aquest període, no presenten un detall acceptable per raó de la seva brevetat, de manera que sols els citaré de forma testimonial.

EL MOLÍ PAPERER: RADIOGRAFIA D'UN NUCLI DE PRODUCCIÓ

L'EDIFICI

Els molins paperers catalans del segle XVIII s'adequaven a uns trets força comuns. La seva ubicació era òbviament a tocar de l'aigua, ja que es tractava de molins hidràulics; tanmateix, l'enclau podia ser aïllat o en el si d'un nucli de població. D'aquesta manera, trobem molins repartits per tots els rius i rieres catalans, alguns amb resclosa pròpia; altres formen un petit nucli juntament amb diversos edificis productius, tot compartint els mecanismes d'aprofitament de l'aigua. Hi ha casos com el dels denominats *molins de la costa* de Capellades, on aquests edificis es troben enmig d'una zona poblada i, independentment d'això, poden emprar l'aigua d'un rec o canal.

Qui millor ha descrit l'arquitectura dels molins paperers de l'Anoia és Lourdes Munné: «són generalment de planta quadrada o lleugerament rectangular. En ampliacions posteriors alguns edificis es distribueixen a l'entorn d'un pati central, però aquest fet no és gaire freqüent. Sí que ho és el fet de portar adossats altres edificis complementaris, que s'hi construeixen segons les necessitats. [...] En conjunt la tipologia del molí paperer clàssic es correspon amb la de la masia o casa rural de la zona».⁵ Els

5. MUNNÉ I SELLARÈS, Lourdes: «Els molins paperers a Catalunya. Síntesi històrica, localització i característiques», *I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. L'Hospitalet de Llobregat, 1990, p. 184.

molins eren normalment edificis d'entre dues i quatre plantes, i la majoria tenia un soterrani que és on es feien bona part dels passos de la producció, que acostumaven a ser els passos associats amb l'aigua o amb la utilització de la seva força per produir energia. Els elements que es trobaven en aquest soterrani eren *el podridor, les piles, la tina, la premsa i el mall*. A les plantes intermèdies hi havia altres elements de la producció, com podien ser *el perol, el comptador, l'esquinçador, el banc de fretar o la premsa d'igualar*. En aquestes plantes també hi havia totes les dependències de caire residencial o les dedicades als espais productius d'altres activitats, normalment de tipus agrari. En les plantes superiors hi havia *els assecadors* —altrament anomenats *miradors*—, que era on s'assecava el paper. Els assecadors es podien distingir fàcilment des de l'exterior per la gran quantitat de *ventanes* (finestres) que tenien perquè hi entrés el corrent d'aire.

L'ESQUINÇADOR

Tradicionalment, l'esquinçador, també dit espolsador, es té com l'espai on es realitzaven els primers passos de la producció, els quals anaven destinats a la preparació del drap, triturat prèviament. Es tractava primerament de classificar-lo,⁶ esquinçar-lo per tal de fer-ne bocins i espolsar-lo a fi d'extreure'n les restes de sorra, pols i altres impureses que podrien distorsionar la qualitat final del paper. Tanmateix, a partir dels set inventaris amb què treballem podem veure que rarament totes aquestes tasques es trobaven centralitzades en aquest únic espai, sinó que es repartien en d'altres estances de l'interior dels molins.

El molí de Ramon Torra i Serra (conegut com a molí del Turo) representa l'únic exemple d'aquesta centralització; tanmateix, tal com ocorre en altres espais d'aquest molí, trobem dos esquinçadors: el vell i el nou. És en el nou on trobem la major concentració d'elements. En primer lloc, s'esmenten dos instruments per «*pesar los draps*»: una romana de ferro i un «*ternal ab sa goga*», estris que ens indiquen que el drap es venia a pes

6. Oriol Valls i Mr. de La Lande coincideixen en què es classificava el drap en tres classes. La Lande afegeix que hi hauria qui concretaria encara més, tot classificant-los fins a sis classes. Vegeu: VALLS I SUBIRÀ, Oriol: «Vocabulari paperer a través de dos inventaris del segle XVIII», *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, Historiador de Poblet*. Poblet, 1970, p. 515-516, i LA LANDE, Mr. de: *Arte de hacer papel*. Madrid, 1778 (reed. 1995, p. 28).

i que el preu s'estipulava en el mateix molí. En segon lloc, trobem l'espolsador, un element que Oriol Valls descriu com a «taula de fusta en forma de caixa quadrada, sobre la qual, i cobrint tota la superfície hi ha una tela metàl·lica. A cada angle de la part superior d'aquesta taula, o en el centre del marc de fusta, hi ha molt ben travades unes mitges dalles o *dallons*, que serveixen per a esquinçar els draps». ⁷ Aquesta definició sols ens serveix parcialment, ja que en dos dels inventaris ⁸ apareixen com a elements diferenciats l'esquinçador i l'espolsador. Per la descripció sabem que el primer incorporaria les dalles i el segon, la tela metàl·lica per espolsar. Ens atrevim a apuntar que tal vegada aquests dos elements, que aquí es descriuen separatament, potser són el precedent de l'espolsador amb dalles descrit per Valls i que, per cert, és el que podem veure exposat al Museu-Molí Paperer de Capellades. Sembla clar, doncs, que ens trobem en un moment de transició pel que fa a l'ús d'aquest enginy, ja que els inventaris que analitzem recullen ambdues modalitats.

Tornem al molí de Ramon Torra i Serra. Hi trobem, també, uns coves per tragar el drap, i el torn per espolsar-lo, amb el qual se'n feia un refinament definitiu. ⁹ Però la ubicació del torn en aquesta estança sols es dona en el molí de Ramon Torra. En la resta, aquest aparell es pot trobar en una de pròpia, ¹⁰ o bé en una altra. ¹¹ D'aquesta manera, el nombre d'elements que es podien trobar a l'esquinçador disminuïa en els quatre inventaris en què s'ha trobat descrit aquest espai, fins només trobar-hi l'espolsador i els coves.

En els tres inventaris on aquest espai no hi és descrit es pot deduir que els primers passos de la producció es duïen a terme en d'altres zones del molí. Així, per exemple, al molí de Francisco i Miquel Romaní és molt sospitosa l'abundant quantitat de drap, usat o vell, que hi ha descrita a l'estança del brunyidor.

7. VALLS I SUBIRÀ: *Op. cit.*, p. 503.

8. Es tracta dels inventaris dels molins de Jeroni Romeu i de Joan Marra Romaní.

9. Ens pot cridar l'atenció la descripció que es fa d'aquest torn, en concret «cuyo corra per medi de laygua», ja que es tractaria d'un cas insòlit en què no s'accionaria manualment. Probablement aquesta innovació tecnològica va motivar la creació d'aquest «esquinçador nou».

10. És el cas del molí de Joan Marra Romaní, que disposa d'un espai anomenat «estancieta del torn de espolsar».

11. Al molí de Josep Romaní (molí de Dalt), per exemple, el torn es troba al mall.

EL PODRIDOR

Si bé sabem que el podridor era bàsic per a qualsevol molí paperer, en l'àmbit inventarial en què ens movem sols apareix esmentat en una ocasió.¹² Aquest silenci es pot atribuir al tipus d'espai de què es tracta, perquè és més que un dipòsit on es deixava fermentar el drap a fi que el teixit es desfés i, així, posteriorment fos més fàcil de trinxar amb les masses. En alguns molins, com és el cas del molí de la Vila (on actualment hi ha el Museu-Molí Paperer de Capellades), hi havia un forat al sòl de la planta baixa que comunicava amb el podridor, que lògicament es trobava al soterrani; aquesta obertura permetia llençar el drap. La Lande també mostra el mateix sistema de comunicació entre ambdues estances. En tractar-se d'una cavitat, doncs, és normal que sols s'esmentés en el cas en què, a l'hora de fer l'inventari, hi trobessin drap. Sigui com sigui, no està del tot clar si el drap passava pel podridor abans o després de ser esquinçat. La Lande¹³ escriu clarament que «cuando el trapo sale del pudridero, se le conduce a la guadaña o cortador». Miquel Gutiérrez,¹⁴ en canvi, ho descriu a la inversa. I Oriol Valls mostra certa ambigüitat: en una nota marginal explica com eren els podridors on llençaven els draps i tot seguit diu: «Estos [referint-se als draps] casi nunca se lavaban, sinó que se les humedecía ligeramente para facilitar una leve fermentación, que después facilitaba el esguince».¹⁵ El problema sorgeix a l'hora d'interpretar si aquest «esguince» era el que s'efectuava a l'esquinçador, o bé es tracta de l'efecte produït per les masses, quan el drap es tritura. Rafael León pretén aportar una solució salomònica en afirmar que «tal vez la mayor diferencia entre el proceso técnico expuesto por Lalande [*sic*] y el nuestro sea el orden de esas dos operaciones: en Francia, primero podrido y luego esquinzado [...]; en España, primero esquinzado [...], luego podrido»,¹⁶ però perquè aquesta afirmació no es quedés en una pretensió caldria que León ho constatés documentalment, ja que ni el document referent a la

12. En l'inventari del molí de Ramon Torra i Serra, trobem que en l'esquinçador vell s'inventaria «una porció de draps, part de els en lo podridor y part fora de ell».

13. LA LANDE, Mr. de: *Op. cit.*, p. 37.

14. GUTIÉRREZ POCH: *Op. cit.*, p. 29-30.

15. VALLS I SUBIRÀ, Oriol: *La historia del papel en España*. Madrid, 1982, vol. I, p. 30, nota 28.

16. LEÓN, Rafael: *Papeles sobre el papel*. Màlaga, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Málaga, 1997, p. 175, nota 38.

constitució d'un molí a Sant Pere de Riudebitlles,¹⁷ abans citat, ni un qüestionari formulat a alguns paperers del Principat l'any 1779¹⁸ no ho especifiquen.

L'ESTANÇA DE LES PILES

Malgrat que quatre dels inventaris estudiats descriguin detalladament l'estança de les piles, els tres restants no en fan la descripció, però sí que esmenten el nombre de piles a l'inici o al final de l'inventari. De fet, és inconcebible l'existència d'un molí sense aquest element fonamental, si més no en l'època a la qual pertanyen els documents analitzats.

Les piles, cavitats fetes normalment de pedra, i les macs, mogudes per l'energia hidràulica, trituraven el drap en el seu interior; eren uns dels elements més mecanitzats del molí. Per la seva naturalesa havien d'ubicar-se en les parts més baixes de l'edifici, a fi d'estar en contacte amb l'aigua que feia moure les rodes hidràuliques i, així, permetre el funcionament dels engranatges que articulaven el mecanisme.

A partir dels quatre inventaris on es descriu aquesta estança, podem resseguir els estris que conformaven aquest espai juntament amb les piles. Com succeeix en el cas de l'esquinçador, el molí on l'estança de les piles es troba més farcida d'elements és el de Ramon Torra i Serra, el qual disposa a més de tres estances diferents on hi ha ubicades les referides piles. Per començar, ens fixarem en l'anomenada «estància gran de las pilas» d'aquest molí: hi trobem, primerament, «treze pilas y dos piletas ab sas quatre rodas, arbres, massas y demás aparatos». Segons Valls, en un molí hi havia tres grups de piles: «les de *drap*, les de *repist* i les de *refi*»;¹⁹ la diferència entre elles la marcaven els tres tipus de maça que percutien en l'interior, diferent per a cada grup de piles. A través d'aquests tres grups el drap quedava triturat i esdevenia pasta de paper. En l'estança del molí de Ramon Torra i Serra també trobem «los argolins», que són els dipòsits on es guardava la pasta fins que no s'hagués de menester. Seguidament, s'esmenten dues aixetes de coure, amb la descripció de les quals podem

17. Vegeu aquest document en l'edició feta pel VI Congreso Internacional de Historiadores del Papel. Barcelona, 1965.

18. Vegeu, per exemple, la transcripció feta per LEÓN: *Op. cit.*, p. 271-276.

19. VALLS I SUBIRÀ: «Vocabulari paperer a través de...», p. 508.

fer-nos una lleugera idea de la proporció d'aigua que s'utilitzaria a cada grup de piles: «dos aixetas de coure, la una de ellas gran, per donar aygua a las pilas y la altre petita, per donar-la-hi [a] les pilas de rapist». També s'anomenen: un encerat de tela, que podia servir per tapar alguna finestra o porta; un magallet, que serviria per descrostonar la pasta incrustada a les piles; i un assortit de recipients de diferents materials i formes, que s'utilitzarien per tragar la pasta. Dels altres elements que s'hi descriuen, destaca «una pastereta de fusta per a portar cals», que també podem trobar en d'altres inventaris; que ens delata un dels moments en què aquest element es barrejava amb la pasta. A part de les piles i els estris esmentats, aquest espai podia albergar també un altre mecanisme mogut per la força de l'aigua: el mall, del qual parlarem més endavant. La ubicació del mall en la mateixa estança de les piles no és exclusiva del molí que acabem de descriure, sinó que també es dona en el de Jeroni Romeu i en el de Joan Marra Romani.

El nombre d'elements que integraven l'espai dedicat a les piles és inferior en altres inventaris analitzats. El molí amb el nombre més reduït és el molí de Dalt, de Joan Marra Romani, on sols s'esmenten vuit piles i tres casses d'aram.

L'ESTANÇA DE LA TINA

L'estança o també dita plaça de la tina tampoc no falta en cap dels molins analitzats. La tina és tan o més imprescindible que les piles, atès que es tracta del lloc on es fan els fulls de paper, amb la pasta que s'hi ha preparat. Com a element fonamental que és, aquesta estança presenta menys variables quant al seu contingut que els espais que acabem de tractar. Podem dir que la diferència fonamental rau en el nombre de tines de què disposa cada molí.

Molí	Nombre de tines
Molí de Francisco i Miquel Romani (1695)	1
Molí de Dalt - Josep Romani (1760)	1
Molí de Jeroni Romeu (1781)	1
Molí del Turo - Ramon Torra i Serra (1782)	3
Molí de Francisco Guarro Fontanelles (1793)	2
Molí del Pla - Joan Marra Romani (1795)	1
Molí de Josep Soteras Romani (1814)	2

En aquest cas el molí de Ramon Torra Serra també presenta dues estances: la vella i la nova, però no és l'únic; en el molí de Francisco Guarro Fontanelles succeeix el mateix. El que trobem en aquest espai és la tina, el gran recipient on es posa la pasta barrejada amb l'aigua, i que dona nom a l'estança, i tots els seus complements: casses d'aram, formes (mottles amb els quals es fan, un per un, els fulls de paper), saials (les baietes que es posen entre full i full) i ponadores.²⁰ Forma part del guarniment de la tina, també, la premsa (amb els estris que la componen: mises, nou, cargol, etc.), per premsar els fulls acabats de fer, i la banca de llevar, que servia per llevar (separar) els fulls dels saials, un cop s'havien premsat. Crida l'atenció el fet que en el cas del molí de Ramon Torra i Serra s'esmenti un fogó d'aram gran per a cada tina, inclosa la nova. El fogó de tina és un element molt habitual en molins del nord d'Europa,²¹ però en els molins anoiencs que han arribat als nostres dies no se n'ha trobat cap. Tanmateix, Miquel Gutiérrez²² localitza un inventari notarial que n'esmenta un i, al seu torn, Josep M. Madurell en transcriu uns quants on podem apreciar aquest element; per exemple, l'inventari d'un molí de Ripollet on apareix «una tina de fer paper, ab son fugó».²³ També en trobem en un inventari exclòs d'aquest estudi (vegeu l'apartat «fonts»); es tracta del dels béns de Joan Coca Ubach, pagès de la Pobla de Claramunt, on s'esmenta en dues ocasions «un fogó de aram a la tina».²⁴ Aquest element serviria, doncs, per mantenir l'aigua a una temperatura amb la qual l'alabrent²⁵ pogués treballar correctament. L'inventari de Joan Marra Romaní anomena «dos encerats per les finestres», referència que reafirma l'interès per mantenir la temperatura en aquest espai. No seria cap disbarat pensar que a les tines on no s'esmenta el fogó s'hi aboqués l'aigua escalfada prèviament en alguna de les múltiples cuines que tenien els molins.

20. Valls definí la ponadora com a «Post de fusta quasi quadrada on el ponedor va posant els saials i els fulls de paper». Vegeu: VALLS I SUBIRÀ. *Vocabulari paperer*, p. 70.

21. TSCHUDIN, Peter: *Petit historique illustré du papier*. Bâle, Moulin à Papier, 1980, p. 15.

22. GUTIÉRREZ POCH: *Op. cit.*, p. 35, nota 21.

23. MADURELL MARIMON, Josep M.: *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972, vol. II, p. 1.092.

24. AHCI, Fons Notarial, notari Josep Anton Ferrer, any 1809, núm. 536, fol. 87r.-88r.

25. L'operari encarregat de recollir la pasta de la tina amb la forma (el mottle); per tant, el que feia els fulls de paper.

EL MIRADOR

Quan s'havien llevat els fulls, s'havia de pujar a assecar-los al mirador, altrament dit *assecador*. Aquesta estança es trobava normalment a les plantes superiors del molí, o també en plantes superiors d'edificacions annexes, ja que l'ampli espai que requeria l'acció d'assecar els fulls, requeria que, a vegades, fossin habilitats espais annexos que normalment eren els barris.²⁶ És per això que aquesta és l'estança amb més presència després de les *cambres-dormitoris*. La característica principal d'aquest espai era la gran quantitat de *ventanes* (finestres) que hi havia. Com hom pot imaginar, servien per deixar passar el corrent d'aire a fi d'assecar el paper, que prèviament s'havia estès en cordes. El gran nombre de *ventanes* permet que, com llavors, avui en dia puguem identificar visualment els edificis que havien esdevingut molins paperers.

El principal element que trobem als inventaris, malgrat que en tres casos ni es mencionin, són les cordes i les teses.²⁷ També hi trobem els espits,²⁸ les banques per estendre el paper,²⁹ les banques per seure, i un baiard de fusta per tragar el paper. Aquest conjunt d'elements són els que permetien dur a terme la fase d'assecat. Un cop el paper era sec, s'havia d'encolar. Aquesta és una de les operacions que fins ara es creia que sempre es realitzava al soterrani o a les plantes inferiors del molí.³⁰ Tanmateix, cinc dels set inventaris que estudiem demostren que això no és cert, sinó que l'encolat es feia, en molts casos, en el mateix mirador i així

26. És el cas del molí de Francisco Guarro Fontanelles i del de Ramon Torra i Serra.

27. Val a dir que les descripcions que trobem d'aquestes *teses* als inventaris analitzats, presenten cert desacord amb la definició feta per Valls, ja que segons ell la *tesa* no és altra cosa que el «Conjunt de cordes altes per a estendre el paper al mirador». En canvi, en l'inventari del molí de Jeroni Romeu, per exemple, s'esmenten «las tesses, totas guardadas ab cordas de espart per estendrer lo paper». Per aquesta descripció es pot interpretar que el mot *tesa* no és un sinònim de corda, sinó que s'aproximaria més al significat que el mateix Valls fa del mot *tesó*: «Cadascun dels llistons foradats que pengen de les parets del mirador i que aguanten les cordes d'estendre el paper»; vegeu: VALLS I SUBIRÀ: *Vocabulari paperer*, p. 84.

28. Que Valls definí com a «Peça de fusta en forma de T (tau) que serveix per a estendre el paper a les cordes del mirador»; VALLS I SUBIRÀ: *Vocabulari paperer*, p. 36.

29. Les taules on col·locaven el paper per agafar-lo amb l'espit i anar estenent-lo.

30. Aquesta no és una idea del tot desencertada, ja que en el document referent a la constitució del molí paperer al terme de Sant Pere de Riudebitlles, la premsa d'encolar és ubicada al soterrani. Vegeu aquest document en l'edició feta pel *VI Congreso Internacional de Historiadores del Papel*. Barcelona, 1965.

no calia tragar tant paper amunt i avall de l'edifici. A més, l'encolat era una operació que s'havia de realitzar prestament, ja que la cola havia d'estar a una temperatura molt concreta, per garantir l'èxit de l'operació. La ubicació d'aquest pas als miradors és constatada per la presència de la premsa d'encolar i del mullador, el recipient on es posava el paper s'amarava de cola, que en els cinc inventaris al·ludits trobem ubicats en aquesta estança.³¹ Un cop el paper s'havia encolat i s'havia tornat a premsar, calia tornar-lo a estendre per tal d'assecar-lo de nou.

Els elements citats, doncs, són els elements necessaris de què havia de disposar el mirador per poder fer els passos de la producció que acabem d'explicar. A part d'aquests elements, alguns inventaris esmenten diverses quantitats de paper, que hem d'imaginar que s'estava estès a les cordes en el moment de fer l'inventari. En un dels miradors del molí de Francisco Guarro Fontanelles, per exemple, hi ha un total de 165 raimes de paper (mesura que equival a 82.500 fulls de paper) de diverses classes, d'encolat i per encolar. No és estrany trobar algunes peces de roba en aquest espai; també s'aprofitava per assecar-les. Com que en aquest espai a vegades hi ha ubicats elements ben diferents, se'n demostra, també, la funció de magatzem.³² Quedaria descartada, doncs, la imatge d'un mirador buit, en què sols hi hauria el cordam, el paper i les banques per estendre'l.

L'ESTANÇA DEL PEROL

La cola que s'utilitzava al mirador no es feia allà, sinó a l'estança del perol, un dels espais que també trobem en tots els molins, bé amb aquest nom, o bé amb el nom de cuina, cuineta, cuina de baix, etc.; en part, perquè en els molins hi havia, usualment, més d'una cuina. Si bé Lourdes Munné ens diu que aquest espai es troba «situat normalment a peu pla del

31. L'excepció la trobem en els inventaris dels molins de Francisco i Miquel Romani (1695) i de Josep Soterias Romani (1814), que curiosament són els dos inventaris que cronològicament s'aparten més de la resta.

32. Com a exemple, podem citar l'inventari del molí de Josep Romani (molí de Dalt), on, en referència a un dels dos miradors, s'esmenten quinze formes de mides i estats de conservació diversos, així com també «una caixa molt dolenta plena de flautas de fusta per lo orga». En l'altre mirador, s'anomena un total de 99 posts de fusta. Un altre exemple ens el proporciona el mirador del terrat del molí de Jeroni Romeu, on, entre altres elements, figura «una quartera y tres cortans de blat moresch, ab dos sachs de borras».

primer mirador»;³³ per l'ordre de distribució de les estances que es pot deduir a l'inventari del molí de Jeroni Romeu veiem que, almenys en aquest cas, l'estança es troba a la planta baixa. Els elements que la integren eren, com a mínim, el perol per fer la cola, algunes casses per al transport d'aquesta i alguna caldera d'aram, bé per al transport, o bé per si se n'hagués de reescalfar una petita quantitat. L'inventari del molí de Joan Marra Romani ens descriu el tipus de subjecció que té el perol: «lo parol assentat per a fer la cola»; no és l'única subjecció possible, ja que a l'inventari del molí de Ramon Torra i Serra en trobem una altra: «un parol daram, gran, paredat en la paret, al fi de fer la cola». Aquest mateix inventari descriu la forma de treure la cola del perol: «un banquet de quatre petges de fusta de pi, per traure la cola, usat»; això seria així en el cas que el perol no dugués incorporada una aixeta per on sortia la cola, tal com veiem en el que es troba exposat al Museu Molí-Paperer de Capellades.

Si bé els elements que acabem de mencionar serien els propis d'aquesta estança, n'hi podrien haver més, depenent de si aquest espai es trobava integrat en una cuina, com ja hem apuntat, o bé, juntament amb el pastador i el forn, com és el cas del molí de Jeroni Romeu i del de Francisco i Miquel Romani, en aquest últim, per cert, el perol també es troba «encastat ab pedra y cal».

L'ESTANÇA DE LES CARNASSES

La carnassa animal, que Valls definí com a «deixes que resten de les pells quan han estat assaonades. Serveixen per fer la cola»,³⁴ sabem que s'obtenia de la important indústria d'adobs que hi havia establerta a la propera vila d'Igualada; això queda constatat en la descripció d'una porció de carnassa que es fa en l'inventari del molí de Francisco Guarro Fontanelles, on s'esmenta «cosa de uns trenta sinch quintars de carnasses de Igualada».

Aquesta estança sols apareix en dos dels set inventaris, malgrat que n'hi devia haver en un tercer, amb el nom genèric de magatzem. En els molins on no apareix, podria ser que aquesta matèria es guardés en algun

33. MUNNÉ I SELLARÈS, Lourdes: «Els molins paperers a Catalunya. Síntesi històrica, localització i característiques», *I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. L'Hospitalet de Llobregat, 1990, p. 186.

34. VALLS I SUBIRÀ: *Vocabulari paperer*, p. 27.

altre espai del molí (el molí de Dalt de Josep Romaní),³⁵ o que en el moment de fer l'inventari no n'hi hagués d'emmagatzemada.

En les tres descripcions de què disposem, veiem que aquest espai serveix tant per emmagatzemar la carnassa, com per guardar estris ben diferents. Al molí de Ramon Torra i Serra, per exemple, deduïm que la carnassa es guardava en un cup, en aparèixer esmentat «lo brescat del cup, usat». A part del brescat, en aquesta estança sols hi devia haver la carnassa, una escala portàtil i una gàbia de premsa. En canvi, en aquest mateix espai del molí de Jeroni Romeu trobem un total de tretze ítems, quatre dels quals són ferros vells. També hi apareix, curiosament, un perol de fer la cola, usat; una «porta de fusta de ventana, usada»; dos «canyissos per secar figas, usats»; «vint y sinch quintars de esporgàries de cals»; «dos estoras y un brassolet de sargas» i «un cedàs per a passar cals, ab sas escaletas», entre d'altres. A part de tots aquests elements hi hauria, és clar, «setanta quintars de carnasses».³⁶

Al molí de Jeroni Romeu, trobem un total de quaranta-cinc quintars de carnassa, repartida en dos magatzems. En la descripció d'una de les dues porcions trobem la forma de tragar aquesta matèria: «deu quintars de carnasses ab sarrions».³⁷ En aquesta mateixa estança s'esmenten «divuit arrobas de pergamí», que també servirien com a base per fer la cola.

EL MALL

Quan el paper s'havia encolat, s'havia tornat a assecar al mirador i s'havia trencat,³⁸ calia allisar-lo. Aquest procés es feia al mall, estança pròpia que sols figura a l'inventari del molí de Dalt, de Josep Romaní; a la resta, el mall es troba en la mateixa estança de les piles. Això succeeix perquè el mall s'acciona a partir de l'energia hidràulica; per tant, ha d'estar en contacte amb l'aigua. Quant a aquest aparell, Valls escriu: «*mall* o *maça de setinar*, que era com una mena de martinet. Aquest *mall* era ge-

35. En una estança anomenada «lo porxo del colomer» apareixen «setse arrobas de carnasses».

36. Quantitat que equivalia a prop de tres tones, si fem ús de l'equivalència proporcionada pel Diccionari Alcover-Moll (entrada 'quintar').

37. Sarrió: Sària usada principalment per al transport de carbó a esquena de bèstia (Diccionari Alcover-Moll).

38. «Treure el séc que la corda de l'estenedor ha deixat en el full de paper, picant-lo contra el genoll o la cuixa»; VALLS I SUBIRÀ: *Vocabulari paperer*, p. 86.

neralment una gran peça de fusta, rectangular, però acabant per la part de sota en forma de piràmide invertida i truncada [...] funcionava pel mateix sistema que les maces de les piles. Per ell tot sol es necessitava una roda [hidràulica] petita, o rodet, que unit el seu eix amb l'arbre de lleves, aixecava la telera que sostenia la gran mola del mall [...], que pesadament sobre un planxó de ferro. [...] Els plec de paper eren posats sobre el planxó i batuts pel *mall*, que així allisava el paper».³⁹

Al molí de Dalt, en aquesta estança el *mall* apareix només com a nom de l'estança; hem de creure, doncs, que s'obvia; l'únic ítem que s'hi menciona és «altre pila, per picar estrassa ab son torn per tornejjar los draps, molt usat».

EL BRUNYIDOR

D'aquest espai, i en concret de l'estri que li'n dóna nom, se'n sap ben poca cosa en l'àmbit català, malgrat que el trobem en tres dels set inventaris analitzats i que, per tant, la seva presència no es pot considerar precisament eventual. Valls en féu les següents definicions: «1. Taula de marbre per a brunyir el paper. 2. Peça de pedra molt dura i allisada (ònix, marbre, vidre o petxines) que servia per a brunyir el paper a mà. Més modernament es brunyia el paper amb uns aparells semblants a un pantògraf».⁴⁰ D'aquests aparells, no en trobem constància en els inventaris estudiats; per tant, podem suposar que, amb l'allisament proporcionat pel mall, tal vegada el resultat quedava tan satisfactori com el del mateix brunyidor. La descripció que es fa d'aquesta eina a l'inventari del molí de Francisco Guarro Fontanelles és la següent: «un brunyidor de brunyir paper y cartrons ab son corró de bronze y baix una planxa de ferro»; resulta força similar a un dels mètodes de brunyir que explica La Lande: «hay también ciertos casos en que igualmente se sirven de un cilindro de hierro bien pulido, con un mango largo de madera, apoyado fuertemente contra el techo, que pasean por encima del papel con ambas manos».⁴¹

En el citat inventari, aquest espai es trobava a l'exterior del molí, dins del barri. Podem suposar que aquest era un lloc molt més idoni per moure el corró. En els altres dos inventaris aquest contacte amb l'exterior no queda prou reflectit, però, podem deduir-lo en trobar en aquest espai un «carriot

39. VALLS I SUBIRÀ: «Vocabulari paperer a través de...», p. 510-511.

40. VALLS I SUBIRÀ: *Vocabulari paperer*, p. 23.

41. LA LANDE: *Op. cit.*, p. 129.

xich ab sas rodas» i «dos rodas de carro xicas y espatlladas» en l'inventari del molí de Dalt, de Josep Romaní. Així, en aquesta estança, a part de l'enginy, hi tindrien cabuda tota classe d'estris, tot acomplint, també, la funció d'emmagatzematge que ja havíem vist en d'altres espais del molí.

EL COMPTADOR

Un cop el paper estava acabat, es duia al comptador —l'estança on es fretava⁴²—, es revisava i s'empaquetava. Després de passar per aquest espai, el paper ja anava a parar a mans del comprador. La composició d'elements d'aquesta estança no divergeix gaire en els cinc inventaris on apareix. Hi trobem dues inevitables taules, normalment de fusta de noguer,⁴³ amb els bancs llargs que les complementaven, un banc de fretar amb la ganiveta de fretar,⁴⁴ la premseta d'igualar, on es tornava a premsar el paper per tal que quedés ben empaquetat. A part d'aquests elements indispensables, podia haver-hi unes balances, com veiem en el molí de Ramon Torra i Serra, o «dos sellos per sellar lo paper dins de un cabàs de palma», com trobem en el de Jeroni Romeu.⁴⁵ A part de tot aquest mobiliari i atuells, també hi figura el paper. A cada molí, però, n'hi trobem una porció diferent: al molí de Francisco Guarro Fontanelles hi ha més de 233 raimes de paper⁴⁶ de classes diverses, i en el de Jeroni Romeu, 59.

DEPENDÈNCIES RESIDENCIALS

LES CAMBRES (O QUARTOS)

Els *quartos* són les estances amb més presència als molins. El seu nombre oscil·la entre 4 i 6 per molí, i en alguns casos se n'especifica l'u-

42. «Igualar els fulls de paper amb la ganiveta tallant les barbes marra llargues»; vegeu: VALLS I SUBIRÀ: *Vocabulari paperer*, p. 42.

43. Ocasionalment en podem trobar sols una, com succeeix en el molí de Jeroni Romeu.

44. Aquest element també podia trobar-se en algun altre espai, com passa en el molí de Joan Marra Romaní o en el de Josep Soterias Romaní, on apareix en una de les sales.

45. Aquests segells servien per gravar les caràtules dels paquets, en les quals constaven la qualitat del paper, el nom i cognom del fabricant i el lloc de fabricació.

46. Que equivalen a més de 116.500 fulls de paper, i que en aquest molí serien el fruit de tretze jornades laborals.

suari. D'aquesta manera podem veure que si bé majoritàriament són utilitzats per l'amo o l'arrendatari del molí i la seva família, en el molí de Ramon Torra i Serra també hi trobem els dels «mossos paparers», dels «mossos pagesos» o «dels forasters». En aquests *quartos* dels mossos, els elements que hi trobem són ben austers: els llits, una post per guardar-hi la roba i algun orinal. Aquest escàs mobiliari es tradueix en l'escassa activitat que s'hi duia a terme. L'austeritat i aquesta poca utilització de l'espai contrasten amb l'abundància que trobem en la resta de cambres, especialment les dels amos;⁴⁷ hi ha força objectes de tota classe, armaris, caixes, peces de roba, joies i objectes de luxe,⁴⁸ monedes,⁴⁹ quadres, armes de caça, brasers, etc. També és habitual que s'hi esmentin els llibres i documents de la casa, en el cas que no estiguin en una estança a part: l'estudi, com succeeix en el molí de Francisco Guarro i Fontanelles. Així, doncs, els *quartos* són les estances que presenten més heterogeneïtat de tot el molí; la diferència més remarcable és entre els de mossos i criades en comparació amb la resta. En la Taula (vegeu l'Apèndix), s'han considerat *quartos*-dormitoris tots els que presenten una característica comuna: la presència d'un o més llits, ja que hi ha estances que sota el nom de *quarto* guarden gra o són utilitzades com a magatzems,⁵⁰ han estat comptabilitzades en l'apartat «Altres». Els *quartos*-dormitori permeten fer-nos una idea del nombre de persones que tenien en el molí el lloc de residència, junt amb el lloc de treball:

47. És habitual trobar aquesta cambra amb el nom de «lo quarto on morí lo difunt», en referència a la mort que motiva l'inventari.
48. En un *requarto* del «quarto a hont morí lo difunt» del molí de Josep Romaní s'esmenten, entre altres, «un rellotge de plata per la butxaca [...] tres gots de plata xichs [...] un parell de sivella de plata per las sabatas [...] un agnus de plata ab sa siguilla del mateix [...] una campaneta de plata ab cadaneta del mateix [...] un bascarsí per criatura ab sa cadaneta, tot de plata [...] dos imatges de nostra senyora del Pilar, una de gran y altre mitjana de plata, sobredeuradas [...] una maneta de coral ab son capsó de plata [...] unas arrecadas de or ab pedras vermelletas [...] una creu de or ab pedras de esmeraldas [...] un parell de botons de or per lo coll, ab pedras vermelletas [...] tretse culleras de plata fetas a la antigaya [...] sis furquillas de plata, antiguas».
49. En la mateixa estança que la de la nota 46 s'esmenten «seixanta lliuras moneda barcelonesa ab pessetas».
50. En el molí de Ramon Torra i Serra es descriu una cambra anomenada «lo quarto de mossèn Anton», on no s'esmenta cap llit, però sí una porció de calç, un «cavagot dolent» i un sedàs per passar la calç.

Molí	Nombre de llits
Molí de Francisco i Miquel Romaní (1695)	5
Molí de Dalt - Josep Romaní (1760)	5 (i 1 bressol) ⁵¹
Molí de Jeroni Romeu (1781)	8
Molí del Turo - Ramon Torra i Serra (1782)	9
Molí de Francisco Guarro (1793)	8
Molí del Pla - Joan Marra Romaní (1795)	5
Molí de Josep Soterias Romaní (1814)	5

Com que el nombre de llits oscil·la entre 5 i 9, es pot deduir que en els molins estudiats hi podien residir entre 5 i 15 persones aproximadament: s'ha de tenir en compte que en els inventaris no s'especifica si els llits són de matrimoni, malgrat que hem d'imaginar que mossos i criades rarament estaven casats. En el cas dels mossos, a més, és de sospitar que en alguns casos es tracti d'infants que devien treballar com a aprenents. Per tant, pot haver-hi alguns llits de matrimoni, però no gaires.

LA CUINA

Encara que, a vegades, la *cuina* podia amagar, en realitat, l'estança del perol, en altres casos designa l'aquí anomenada *cuina secundària*, un espai on hi havia un foc a terra segons es dedueix de la menció als «ferros de foch» que trobem als inventaris. Aquests ferros devien ser l'únic element comú d'aquestes *cuines* o *cuinetes*⁵² *secundàries*; la resta d'elements que s'hi podien trobar eren d'allò més heterogenis.

El molí de Dalt és l'únic que disposa de tots tres tipus de cuines: la *cuina principal*, l'única que des de la nostra perspectiva feia honor al nom; un segon espai que de fet era l'estança del perol; i el tipus *cuina secundària* al qual acabem de fer referència. En aquest tercer cas, per exemple, hi ha elements aparentment tan poc culinaris com «tres raymas de paper de estrassa del gran» o una «planxa vella de ferro». En el molí de Francisco Guarro i Fontanellas, la *cuina secundària* sols disposa d'«un

51. Aquest bressol s'ha comptabilitzat, ja que surt esmentat en una de les cambres on també hi ha un llit; per tant, podia estar en ús en el moment de fer l'inventari. En canvi, en el molí de Jeroni Romeu també se n'ha trobat un, però no s'ha comptabilitzat perquè es descriu a l'interior d'un rebost.

52. A més d'aquests noms, trobem que en el molí de Joan Marra Romaní apareix amb el nom de «cuyna dels masovers».

banc escon [...] un taula ab son calaix [i] uns clamàstechs». Potser era el lloc on menjaven els operaris o on s'escalfava l'aigua que s'introduïa a la tina en el cas que aquesta no disposés de fogons de tina. Aquesta segona possibilitat quedaria reafirmada amb el fet que l'únic molí on s'esmenten els fogons de tina, el molí de Ramon Torra i Serra, era un dels pocs que no disposava d'aquesta *cuina secundària*.

En el molí més tardà —el de Josep Soterias Romani—, veiem un altre model: sols hi ha una cuina ambivalent, ja que disposa tant de l'utilatge per preparar el menjar com del «parol per fer la cola». Sigui com sigui, a partir de les fonts estudiades veiem com en els molins hi havia la cuina que podíem trobar en qualsevol casa o mas del segle XVIII; per tant, no crec necessari descriure'n els utillatges i mobles que la integraven. Com a tret característic dels molins paperers (pel cap baix, en els anoiencs) la *cuina* serveix per designar espais propis d'aquesta indústria. Pot tenir una clara finalitat productiva —fer la cola— i també pot reflectir la segregació social. Els operaris devien menjar en un espai i l'entorn social de l'amo o arrendatari, en un altre. En tot cas, aquests espais propis eren fruit de l'ampliació dels edificis en moments determinats i de l'aprofitament derivat del seu desús gràcies a la construcció de cuines noves.

LA SALA

La sala és present en tots els molins i, excepte en dos casos, la seva presència és doble o triple. Però tal com passa amb les cuines, una sala encapçala la funció de *sala principal*, mentre que la resta, malgrat que no reben el nom de *sala secundària*, són descrites com a *saletes* o *altres sales*.⁵³ En alguns casos, aquestes sales acompleixen la funció de *sala-menjador*, i en d'altres el molí ja té un espai exclusiu que anomenen *menjador*.

La composició de les sales (les principals) es basa en una taula, bancs, alguna cadira, quadres⁵⁴ i un rellotge, però, segons el molí hi trobem

53. Al molí de Dalt de Josep Romani, s'hi esmenta una anomenada «sala del orga». El que devia donar nom a la sala era l'orgue que apareix descrita com a «orga ab sas manxas y flautas que al difunt havia fet». El cert és que hi ha més elements relacionats amb aquest instrument en d'altres estances del molí. Tanmateix, no sabem si Josep Romani construïa aquests instruments musicals només per afició, o si ho feia com a professional.

54. En l'inventari del molí de Francisco i Miquel Romani apareixen 17 quadres, tots amb motius religiosos. En el del molí de Josep Romani (molí de Dalt), a part d'un quadre amb la «imatge de la Soledat», s'hi esmenten «quatre mapas fixadas a la paret».

algun altre element.⁵⁵ És un dels espais que presenta més decoració de tot l'edifici, probablement perquè era l'estança encarregada de rebre els visitants ocasionals i, per tant, l'escenari on es devien tancar els tractes. La sala, però, no presenta cap diferència amb el prototipus de sala que trobaríem en un mas o en una casa de poble de l'època.

Les sales secundàries, tanmateix, sí que divergeixen d'aquest prototipus de sala; únicament hi trobem dos elements que formen part del procés d'acabat de la producció: la premseta d'igualar i el banc de fretar.⁵⁶ Són elements que tant es poden trobar al comptador com en una sala secundària. Tal com passa, doncs, en el cas de la cuina, veiem que aquesta estança presenta una desviació funcional quan es troba integrada en el marc d'un molí paperer, i tal vegada esdevé un espai més de producció.

EL REBOST

En els molins paperers, així com en qualsevol mas de l'època, no hi podia faltar el rebost; així queda constatat en els set inventaris estudiats: no hi ha cap molí que no disposi d'un o més rebosts. Hi ha l'excepció del molí de Ramon Torra i Serra, que, tot i que no en disposa de cap, el molí bataner que li és annex en té tres.

Aquesta és una estança amb clara funció alimentària, on es guarden tot tipus de queviures, generalment pel propi consum del molí. També serveix per emmagatzemar utillatge culinari o, fins i tot, alguns estris del camp o de la vinya. Per aquest motiu, és dels espais amb més elements de tot l'edifici. Es pot dir, doncs, que no presenta cap element exclusiu pel fet de trobar-se en un molí paperer, circumstància que no ens ha d'estranyar, ja que s'hi duïen a terme les mateixes tasques alimentàries i de producció agrícola-vinícola que en la resta de masos.

55. En l'inventari del molí que acabem de citar no hi ha rellotge, però sí que hi consten 5 plates, 2 porrons, uns estalvis de bronze, un brocal, una sotacopa, una sort de vidre i dues estisores d'igualar paper.

56. També es pot donar el cas que només hi hagi una sala i que aquests elements que formen part del procés de producció hi siguin presents, com passa en el molí de Jeroni Romeu. Val a dir que aquest molí té només una sala, però també té un menjador. O també es pot donar que només hi hagi un d'aquests dos elements, com trobem en una de les tres sales del molí de Josep Soteras Romani, on sols hi ha un banc de fretar i un parell de formes.

EL MAGATZEM

El *magatzem* no és, ni de bon tros, tan present com el rebost. Sols el trobem al molí de Jeroni Romeu i el de Francisco Guarro Fontanelles, on hi és per triplicat. Malgrat el nom, el que hi trobem no són gaire més que altres estances a les quals ja ens hem dedicat. El magatzem del molí de Jeroni Romeu devia tractar-se d'una prolongació de l'esquinçador (de fet, ambdós espais apareixen anomenats de forma continua en l'inventari), ja que guarda un «torn de filferro per tornejar draps, usat», «cent sinquant quintars de draps, poch més o menos, usats»⁵⁷ i «dos somallers de fusta, usats». Així, doncs, si per la quantitat de draps que conté s'ha de dir que és un magatzem, per la presència del torn espolsador no podem deixar d'advertir-hi un caràcter més ampli quant a la funcionalitat. En el cas del molí de Francisco Guarro Fontanelles, un dels magatzems és mencionat com a «magatsem de carnasses», encara que també trobem carnasses en un espai anomenat simplement «magatsem». Així, aquests dos espais de molí de Francisco Guarro Fontanelles podrien ser anomenats perfectament *estança de les carnasses*. Com en les estances de les carnasses descrites en un apartat anterior, en aquests espais podem trobar emmagatzemats estris del camp. En el tercer magatzem s'esmenten «quinse quintars de draps blaus», «uns ternals ab sa corda», «divuit quintars de espolsadures» i «una romana grossa». Queda clar, doncs, que el magatzem en un molí paperer és un espai destinat sobretot a guardar draps, tot auxiliant l'esquinçador, i que ocasionalment s'utilitza aquest nom com a sinònim de l'estança de les carnasses. Sigui com sigui, és un espai exclusiu de la producció de paper, que en aquest període encara té poca presència.

LA CAPELLA

L'espai religiós per excel·lència és present en tres dels set inventaris estudiats. Munné ja adverteix que la seva funció no era exclusivament religiosa, sinó «que era, al mateix temps, un exponent d'importància i de riquesa, segons les pintures, altar, imatges, etc. que l'adornaven».⁵⁸ Trobem tres models de capella. El primer és el del molí de Francisco i Miquel

57. Aquesta mesura equivalia a uns 6.255 kg.

58. MUNNÉ I SELLARÈS, Lourdes: «Els molins paperers de la comarca d'Anoia. Introducció al seu estudi», *Miscellanea Aqualatensia 3*. Igualada, CECI, 1983, p. 212.

Romani, on no deixa de ser un *quarto*-dormitori, definit com a «cambra de la capella», amb alguns objectes de culte: «un nyno Jesús y un angelet y Sant Cristòfol, tots de fusta dorada», «dos palletas de Cristo crucificat», «una caldereta de aram, per tenir aygua beneyta», «dos picas de tenir aygua beneyta, ço és una de estany y altre de pisa», etc. El segon model el trobem al molí de Francisco Guarro i Fontanelles; l'estança és descrita com «lo oratori» i és un espai únicament dedicat a la funció religiosa; els divuit ítems que conté són exclusivament de caràcter religiós. D'aquests ítems val la pena destacar «un altar de escoltura dorat, en lo qual se encontran tres imatges de escoltura doradas, la una de la Concepció, altre de Sant Andreu Avelino y altre de Sant Francisco de Paula», «un faristol y sacras», «en la mesa de altar; tres estovallas» i «un reliquiari dorat y dins de ell una relíquia de Santa Llúcia, y altre de Sant Andreu Avelino». El tercer model el proporciona el molí de Ramon Torra i Serra, on la capella és tot un edifici a part⁵⁹ que disposa, fins i tot, de sagristia. És anomenada «capella de nostra señora del Roser», i els elements que la integren són: «en la mesa del altar, una ara quasi de la forma major», «quatre palmatòrias de llautó petitas, usadas», «dos candeleros de fusta, grans, platejats; dos de llautó petits y uns de fusta tornejats, petits y usats», una imatge [*sic*] de nostra señora de Carne, mediana, dorada» i «una creu petita de fusta de brasil, ab son Jesús y los caps de dita creu de bronse dorat».

Aquests tres models no presenten cap peculiaritat, sinó que són perfectament equiparables als espais religiosos que trobem en alguns masos, sobretot als més grans i més apartats de nuclis poblacionals: la capella del mas substitueix l'església del poble.

ALTRES ESPAIS, ALTRES PRODUCCIONS

Diu Miquel Gutiérrez que «el molí comprenia una sèrie d'instal·lacions auxiliars de la fabricació de paper («la fusteria») o de tipus agrari (galliners, corrals, quadres, corts, cup, cellers, etc.) i una porció més o menys petita de terres de conreu».⁶⁰ Lourdes Munné, al seu torn, l'encer-

59. S'ha de tenir en compte que les funcions religioses no eren exclusives per a amos i treballadors del molí paperer, sinó que també anaven dirigides al personal del molí batarer i al del molí fariner.

60. GUTIÉRREZ POCH: *Op. cit.*, p. 25.

ta a l'hora d'especificar que «en petita escala i com a font d'auto-abastament, també s'hi criava bestiar».⁶¹ Els inventaris analitzats ho corroboren. A la Taula (vegeu l'Apèndix) es pot observar que cinc molins disposen d'un estable, un o dos matxos. També veiem que dos molins tenen cup, que probablement no eren els únics, ja que, de celler, n'hi ha a tots. Cup i celler no devien ser els únics espais dedicats a la producció de beguda, sinó que en el molí de Francisco Guarro Fontanelles —que, per cert, és l'únic que disposa de tres cellers— també hi ha una «oficina de fer aiguardent». Trobem la pallissa en tres inventaris. La «cort del tossino» sols és al molí de Ramon Torra i Serra, i el corral en el de Jeroni Romeu i en el de Joan Marra Romaní. Alguns d'aquests espais es troben integrats en l'espai denominat *barri*, que tal com indica l'inventari del molí de Francisco Guarro Fontanelles pot ser «part cubert y part descubert». Munné ho corrobora en afirmar que «sovint el molí marca el seu territori més proper amb un tancat o barana que emmarca el pati o baluard, lloc d'accés i de pas cap a l'interior de l'edifici».⁶² Tots aquests espais exteriors no presenten gaires divergències respecte als masos. Així, el molí només distorsionava el paisatge comú en cas que disposés d'una resclosa, un element que sols apareix descrit en el molí de Ramon Torra i Serra, tot i que sabem que era bastant habitual.⁶³

CONCLUSIONS

La riquesa dels inventaris *post mortem* com a font documental, pel que fa a la indústria paperera, mereix ser analitzada monogràficament. La recerca no és tan útil per explicar què eren els molins paperers com per explicar què no eren; és a dir, no s'ha obtingut informació històrica en *positiu* sinó més aviat en *negatiu*. Es tracta, doncs, d'aclarir dades imprecises o amb un marge massa ampli de dubte gràcies a una escassetesa d'informació documental. Així, per exemple, s'ha pogut precisar el nombre de persones que vivien en un molí per mitjà de la conclusió que al segle XVIII un molí paperer encara no acull ni de lluny la quantitat de treballadors que albergarà al segle XIX.

61. MUNNÉ I SELLARÈS, Lourdes: «Els molins paperers a Catalunya...», p. 184.

62. *Ibidem*.

63. TORRAS I RIBÉ, Josep M.: *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 313-314.

En termes generals, d'aquest estudi es desprèn l'heterogeneïtat dels molins paperers com a espais. Les diferències entre els set molins estudiats són majors a les similituds; això fa que resulti perillós extrapolar-ne resultats per establir conclusions generals. Es tracta de diferències derivades, en primer lloc, d'una acotació cronològica que abraça més de cent anys i, en segona instància, de l'heterogeneïtat que representa la font d'estudi escollida, ja que la riquesa informativa que proporcionen els inventaris *post mortem* no es dona sempre en el mateix grau sinó que varia força segons el notari que els fa redactar. A banda d'aquests dos motius, que emanen de les condicions del propi estudi, hi ha diferències motivades per la ubicació del molí. Com més aïllat de qualsevol altre tipus d'assentament, el molí presenta un major nombre d'espais (cambres per als mosos, per a les criades, capella, rebosts, etc.), com a resposta un caràcter autàrquic; però aquest no és un tret propi dels molins paperers, sinó que això succeeix també en masos aïllats. En segon lloc, hi ha diferències motivades per altres activitats productives dutes a terme per l'amo o l'arrendatari del molí. L'exemple més clar el veiem en el cas del molí de Ramon Torra i Serra (molí del Turo), en què comparteix estances amb els molins bataner i fariner que li són annexos. Un altre exemple és el del molí de Francisco Guarro, que té una oficina de fer aiguardent. En tercer lloc, hi ha diferències notables pel que fa la grandària dels molins i el desenvolupament dels seus espais. Com més gran era el molí, disposava de més tines i més espais productius; per això són normals les ampliacions d'aquests edificis, exemplificades en aquest estudi per l'inventari del molí de Ramon Torra i Serra, on la renovació i la duplicació d'espais queden ben constatades. Fruit de les ampliacions en aquests edificis, les antigues estances es dediquen a usos secundaris. Així, veiem que esquinçadors i bruniadors passaran a desenvolupar funcions d'emmagatzematge, mentre que antigues cuines són utilitzades per escalfar el perol de la cola, per escalfar l'aigua de la tina, o bé com a cuina per als treballadors. Però l'ampliació no serà l'única via arquitectònica per fer més productiu el molí, sinó que cada cop hi haurà una concepció més fabril dels molins paperers —amb la desaparició progressiva d'estances no específicament «papereres», tal com s'exemplifica en l'inventari més recent: el del molí de Josep Soterias Romani (1814)—.

Havent assenyalat els principals elements diferenciadors dels molins, n'esmentem ara les similituds. Si bé els molins disposen d'un alt nombre d'espais exclusius per a la producció paperera, no prescindeixen pas dels espais propis de la producció agrícola-vinícola. Almenys aquesta tònica es dona en tots els inventaris, excepte el de 1814, que ofereix

els primers senyals de canvi. Així, al llarg del segle XVIII la producció paperera té lloc en una carcassa molt similar a la de qualsevol mas de l'època. Una carcassa que s'ha d'entendre no únicament com a espai productiu sinó també com a residència; residència d'amos o arrendataris i les seves famílies i, ocasionalment, d'alguns treballadors. Als treballadors residents al molí devien ser únicament els aprenents, ja que era freqüent que es desplaressin a viure a altres poblacions durant l'aprenentatge. L'escassíssima quantitat d'objectes i de mobiliari de les habitacions dels mossos que apareixen en els inventaris reafirma aquesta hipòtesi. El molí paperer del segle XVIII és, doncs, un espai on la producció paperera assoleix una importància cada cop més desbordant. En els inventaris no se sap si anomenar-los mas o fàbrica; a vegades són anomenats «casa fàbrica de paper» i en d'altres «casa o fàbrica de paper». Aquesta disjuntiva nominal, en aparença anecdòtica, reflecteix la dualitat d'aquests edificis, on la producció protoindustrial conviu amb l'agrària, fins al punt de compartir espais. I això queda palès en cada un dels set inventaris emprats.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER-MOLL: *Diccionari català-valencià-balear*. <http://dcvb.iecat.net/>
- GUTIÉRREZ POCH, Miquel: *Full a full. La indústria paperera de l'Anoia (1700-1998): continuïtat i modernitat*. Barcelona, 1999.
- LA LANDE, Mr. de: *Arte de hacer papel, 1778* (Madrid: reed. 1995).
- LEÓN, Rafael: *Papeles sobre el papel*. Málaga, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Málaga, 1997.
- MADURELL MARIMON, Josep M.: *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*. Barcelona, 1972.
- MUNNÉ I SELLARÈS, Lourdes: «Els molins paperers a Catalunya. Síntesi històrica, localització i característiques», *I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. L'Hospitalet de Llobregat, 1990.
- MUNNÉ I SELLARÈS, Lourdes: «Els molins paperers de la comarca d'Anoia. Introducció al seu estudi», *Miscellanea Aqualatensia 3*. Igualada, CECI, 1983.
- Relación y Constitución del Molino Papelero, situado en el término de Sn. Pedro de Riudevillas, del corregimiento de Villafranca del Panadés, en el Principado de Cataluña, VI Congreso Internacional de Historiadores del Papel*. Barcelona, 1965.
- SOLIAS I ARÍS, Josep M.: «Reflexions sobre arqueologia industrial», *I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. L'Hospitalet de Llobregat, 1990.
- TORRAS I RIBÉ, Josep M.: *La comarca de l'Anoia a finals del segle xviii*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.
- TSCHUDIN, Peter: *Petit historique illustré du papier*. Bâle, Moulin à Papier, 1980.

- VALLS I SUBIRÀ, Oriol: «Vocabulari paperer a través de dos inventaris del segle XVIII», *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, Historiador de Poblet*. Poblet, 1970.
- VALLS I SUBIRÀ, Oriol: *La historia del papel en España*. Madrid, 1982, vol. III.
- VALLS I SUBIRÀ, Oriol: *Vocabulari paperer*, Barcelona, Museu-Molí Paperer de Capellades-CEDPI, 1999.
- VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, 1964, vol. IV.

APÈNDIX

a) El resultat de la comptabilització de les estances i els espais descrits en cada inventari és plasmat en la taula següent. Cal tenir en compte que els resultats expressats no poden ser considerats exactes, ja que, com es detalla en les notes, hi ha moltes estances i espais que apareixen sota el nom d'un altre, o bé no apareixen malgrat que és quasi segur que hi eren, com és el cas del Podridor. Malgrat això, la taula permet copsar les diferents proporcions entre espais i entre molins.

	A	B	C	D	E	F	G	TOTAL
Baluard	-	-	1	-	-	-	-	1
Entrada principal	1	1	1	1	1	1	1	7
Entrada secundària	-	1	-	-	1	-	-	2
Rebedor	-	-	-	-	1	-	-	1
Celler	1	1	1	1	3	1	1	9
Esquinçador	-	1	1	2	-	1	-	5
Estança del torn d'espolsar	-	-	-	-	-	1	-	1
Podridor	-	-	-	1 ⁶⁴	-	-	-	1
Estança de les piles	-	1	1	3	-	1	-	6
Estança o plaça de la tina	1	1	1	2	2	1	. ⁶⁵	8
Estança de les premses	-	-	-	-	1	-	-	1
Estança del perol	. ⁶⁶	. ⁶⁷	1	. ⁶⁸	1	1	. ⁶⁹	3
Estança de les carnasses	-	-	1	1	. ⁷⁰	-	-	2
Mirador	2	2	3	3	6	1	1	18
Brunyidor	1	1	-	-	1 ⁷¹	-	-	3
Mall	-	1	. ⁷²	. ⁷³	-	. ⁷⁴	-	1
Contador	-	-	1	1	1	1	1	5

64. S'hi fa referència en el conjunt d'elements d'un dels esquinçadors.

65. L'estança és omesa en l'inventari malgrat que s'especifica que la «casa y fàbrica» disposa de dues tines.

66. El perol es troba al pastador.

67. En una de les tres cuines que surten a l'inventari, trobem «lo parol y cassa de fer cola».

68. Apareix en una de les dues cuines esmentades.

69. Apareix a la cuina descrita.

70. S'ha comptabilitzat en l'apartat «Rebost/magatzem» d'aquesta taula, ja que apareix com a «magatzem de carnasses».

71. Especifica que és situat dins del barri.

72. El mall surt anomenat no com a estança pròpia, sinó dins l'estança de les piles.

73. *Ibidem*.

74. *Ibidem*.

	A	B	C	D	E	F	G	TOTAL
Sala	1	2	2	3	2	2	3	15
Menjador	-	-	1	1	1	1	-	4
Cuina	2	3	1	2	2	2	1	13
Pastador	1	-	1	1	1	1	-	5
Forn	-	-	-	-	1	-	-	1
Rebost/magatzem	1	1	2/1	-	6/3	3	1	14/4
Quarto (dormitori)	5	4	5	4	6	4	4	32
Capella, oratori	75	-	-	176	1	-	-	2
Estudi	-	-	-	-	1	-	-	1
Safareig	-	-	1	-	-	-	-	1
Barri	1	-	-	1	1	-	-	3
Estable	1	1	1	1	1	-	-	5
Galliner, corral	-	-	1	-	-	1	-	2
Terrat	1	1	-	-	-	-	-	2
Pallissa	-	-	1	1	1	-	-	3
Cup	-	-	1	-	2	-	-	3
Cort del tossino	-	-	-	1	-	-	-	1
Oficina de fer aiguardent	-	-	-	-	1	-	-	1
Botiga del gra	-	-	-	-	1	-	-	1
Altres (requartos, aposentos, corredors...)	-	9	3	4	6	1	-	23
TOTAL	19	31	32	35	52	24	13	206

Mitjana d'espais per molí: 30

A: Francisco i Miquel Romani (1695)

B: Josep Romani (1760)

C: Jeroni Romeu (1781)

D: Ramon Torra i Serra (1782)

E: Francisco Guarro (1793)

F: Joan Marra Romani (1795)

G: Josep Soterias Romani (1814)

b) Per manca d'espai no puc incloure la transcripció de la totalitat d'inventaris, però crec convenient incloure'n almenys un. L'escollit és el del molí de Jeroni Romeu perquè té un alt nivell d'especificació, sobretot pel que fa a la ubicació de les estances que descriu, de manera que ens podem fer una idea de com es repartien els espais en el conjunt l'edifici, des dels baixos fins a les plantes superiors. Així mateix, no presenta cap peculiaritat remarcable i el seu nombre d'estances és un dels que més s'apropa a la mitjana.

75. Un dels *quartos* és anomenat «cambra de la capella».

76. Ens consta que es tracta d'un edifici a part i que disposava de sacristia.

ANI, Districte d'Igualada, notari Vicenç Aulet, núm. 469, any 1781, fol. 190r-197v. Inventari de la casa-fàbrica de Jeroni Romeu «en lo lloch de las Figueras» de la Pobra de Claramunt.

En nom de nostre señor Déu Jesu-Christ sia amén: sia a tots notori com per evitar tot dol, frau y suspita, sia introduhit per lo dret, lo benefici de Inventari y est consultat per lo emperador Justiniano, per a què aquells que governen y administran béns alienos cuiden lo més prest, se puga pendrer inventari si desitjan librarse de las penas, lega y desitjan que sos béns no patescan naufragi algun, y las donàs lo benefici de la Constitució de Catalunya, volent gaudir y aix Magdalena Romeu y Puiggener, viuda del difunt Geroni Romeu, fabricant de paper del lloch de las Figueras, terme de la Pobra de Claramunt, Bisbat de Barcelona, desitjant la mateixa Magdalena Romeu, tenir y possehir com de present té y posseheix la heretat y béns que foren del mencionat son marit, per son dot esponsalicy y altres qualsevols drets y crèdits a ella més útils y convenients, y per aquella via, modo y forma que a la mateixa Magdalena Romeu li sia més útil y convenient, segons la antigua y lloable consuetut de Barcelona, Constitució de Catalunya, dada en Perpinyà, que comensa hac nostra, volent també gaudir dels privilegis concedits als que prenen inventari, segons lo predit Justiniano, emperador, consultat y la prechalendada Constitució de Catalunya, satisfent y per evitar las penas legals contingudas en aquella contra los que no prenen inventari. Precedint, emperò, est senyal de Cr[senyas]Jeu dels béns de la heretat del mencionat son marit, ha procurat fer inventari y ha tingut principi lo dia vint y tres del mes de maig, any del naixement de nostre senyor Déu Jesu-Christ de mil setcents vuytanta y hu, en la casa fàbrica de fabricar paper, pròpria que tenia y possehia lo mencionat Geroni Romeu, son marit, situada en lo predit lloch de las Figueras. Present y en estas cosas cridat y requirit; jo Vicens Aulet, per autoritat real notari públich de la vila de Igualada, Bisbat de Vic, y presents per testimonis los que avall se anomenaran. Confessà y regonegué, la referida Magdalena Romeu y Puiggener, haver encontrat en la heretat y béns que foren de dit Geroni Romeu, son difunt marit, pertànyer y esperar los béns avall escrits y següents:

En lo baluart de dita casa y fàbrica

Primo: mil teulas.

Ítem: una fusta per fer un banch de prempsa.

Ítem: altre fusta per fer una caixa.

Ítem: trenta càrregas de llenya per a cremar.

Ítem: una fusta per femella.

Ítem: dos cents cinquanta caixons de tarrissa.

En la entrada de dita casa

Primo: sinch càvechs de ferro ab mànechs de fusta, usats.

Ítem: tres aixadas de ferro ab mànechs de fusta, usats.

Ítem: sinch cavaguets, usats.

Ítem: dos rascles de ferro, usats.

Ítem: una prempsa per prempsar paper ab tots sos guarniments, usats.

Ítem: vint y quatre raymas de paper en dita prempsa.

Ítem: un banch usat.

Ítem: una brida y un morral, usats.

Ítem: tres fustas per caragols de prempsa, usats.

Ítem: dos serras; una gran y altre xica, usadas.

Ítem: dos garbellas usats [*sic*].

Ítem: dos romanas ab son piló, usadas.

Ítem: dos davaneras de dabanar fil, usadas.

Ítem: sinch destrals, usadas.

En lo estable

Primo: un matxo de pèl roig de quatre anys.

Ítem: dos caixas de prempsa, de fusta de roure, usadas.

Ítem: tres fustas per fer sinch claus, usadas.

Ítem: dos fustas per entremitgs, usadas.

Ítem: una sella, una albarda y un bast, tot usat.

Ítem: unas escaletas per treginar formiguers, usats.

Ítem: un coixí de llaurar, usat.

En lo seller

Primo: dos bótas ab cèrcols de ferro, de cabuda vint y nou càrregas; la una buida y la altre plena, usadas [*sic*].

Ítem: set bótas ab cèrcols de ferro, sinch de buydas y dos plenas, usadas.

Ítem: sis bótas de sis càrregas de cabuda, ab cèrcols de fusta, sinch de plenas y una buida, totas usadas.

Ítem: dos covells, usats.

Ítem: un embut de aram y una canal de fusta, per posar lo vi a las bótas, tot usat.

Ítem: tres bótas de set càrregas, usadas

Ítem: una bóta de càrrega per vinagre, usada.

Ítem: las embestidas de las bótas.

Ítem: una sistella dolenta.

Ítem: tres aixetas per traurer lo vi de las bótas.

En lo esquinsador

Primo: un esquinsador molt usat ab dos dallas usadas.

Ítem: un espolsador, usat.

Ítem: sinch covas de posar draps, un de gran y los altres mitjans, de canya y vímens, usats.

Ítem: dos parpals de ferro, un xich y altre gros, usats.

Ítem: dos masses de ferro, una gran y altre mitjana, usadas.

Al magatsem

Primo: un torn de filferro per tornajar draps, usat.

Ítem: cent sinquanta quintars de draps, poch més o menos, usats.

Ítem: dos somallers de fusta, usats.

En lo menjador

Primo: un armari engastat a la paret, dins lo qual se encontra lo següent: dos ollas de ferro, una xica y altra gran, usadas.

Ítem: una sort de plats y ollas de terrissa, usats.

Ítem: sis plats de pisa usats.

Ítem: un garbell usat.

Ítem: tres xecolateras, una gran altra mitjana y altra de xica, usadas.

Ítem: tres estalvis de llautó, usats.

Ítem: una sotacopa de estany, usada.

Ítem: vint y una cullera y una forquilla y altre cullera gran de llautó, tot usat.

Ítem: dos candeleros de llautó, usats.

Ítem: una escumadora xica de llautó, ab mànech de ferro, usada.

Ítem: una bassina de llautó per a afaitar, usada.

Ítem: una sort de cànti[r]s de bidre.

Ítem: una sort de plats de pisa, usats, y sis platos del mateix, també usadas.

Ítem: una cadira de balca, usada.

Ítem: dos banchs ab respaller, usats.

Ítem: una taula de noguer y dos calaixos, tot usat.

Ítem: un bentall de paper, usat.

Ítem: un ganivet de tallar pa, usat.

Ítem: unas estovallas, usadas.

Ítem: diferents estampas de paper a la paret.

Ítem: dos escambells usats.

Ítem: una mesura de mitg cortà, usada.

En la cuyna

Primo: dos graxoneras de aram, una gran y altra xica, usadas.

- Ítem: tres cassons de aram, ab mànech de ferro, un gran y dos medians, tots usats.
- Ítem: un brase[r] de llautó, usat.
- Ítem: una casola de aram, usada.
- Ítem: una escombra y un cabàs de palma, usats.
- Ítem: un morte[r] de coure ab sa mà del mateix, usat.
- Ítem: dos concas de aram, usadas.
- Ítem: sinch cànti[r]s de aram, dos de grans y tres de xichs, usats.
- Ítem: una cassa de aram, usada.
- Ítem: una escoladora de aram, usada.
- Ítem: dos marmitas de aram, usadas.
- Ítem: una caldera de aram.
- Ítem: una olla de coure, que hi ha tres pessetas sobre de ella, usada.
- Ítem: una sort de plats, ollas y cassolas de terrissa, tot usat.
- Ítem: dotse plats de pisa, usats.
- Ítem: dos filosas ab dos fusos y un poch de cànem, tot usat.
- Ítem: un setllums de ferro, usats.
- Ítem: unas grahellas de ferro, usadas.
- Ítem: uns almolls, una pala, unas torradoras, uns clamàstechs, uns trespeus y uns llevans, tot de ferro, usats.
- Ítem: quatre paellas de aram ab mànech de ferro, dos grans y dos de xicas, usadas.
- Ítem: una sort de culleras de fusta, usadas.
- Ítem: un gavadal de fusta ab cèrcols de ferro, usat.
- Ítem: dos gibrells de terrissa xichs, usats.
- Ítem: un banch escó de fusta al foch, usat.
- Ítem: vuyt cubertoras de ferro, usadas, tres de grans, dos de mitjanas y tres de xicas, usadas.
- Ítem: un morte[r] de pedra, ab sa mà de fusta, usat.
- Ítem: una cadira de balca, usada.
- Ítem: una mossa de fusta, usada.
- Ítem: dos citrells de bidre, usats.

Al pastador y al parol

- Primo: una pastera ab tots sos arreus de pastar, usada.
- Ítem: dos posts per a posar lo pa, usadas [sic].
- Ítem: set calderas; sis de grans y altre de xica, usadas.
- Ítem: un parol de aram per fer la cola, usat.
- Ítem: un forn ab sa tapa de ferro, tot usat.
- Ítem: tres palas de fusta, usadas, per a enfornar.

Ítem: una pastera xica, usada.

Ítem: una rexada de ferro per traurer lo pa, y un esborsador de ferro, ab mànech de fusta, tot usat.

Ítem: dos palafangas de ferro, usadas.

Ítem: dos sedasos usats.

Ítem: una cassa de broch y un escalfador de aram, tot usat.

Ítem: unas alforjas, usadas.

Ítem: un guarniment de un braser de fusta, usat.

Ítem: dos sachs plens de farina, usats.

Ítem: una sort de porrons de bidre y una sort de gots del mateix, tot usat.

Ítem: unas posts usadas.

Ítem: una sort de plats, ollas y cassolas de terrissa, usadas.

Ítem: sinch platos de pisa, usadas.

Ítem: dos pots de bidre per posar olivas, usats.

Ítem: un gibrell de terrissa, usat.

Ítem: un tirabigas de ferro, usat.

A la tina

Primo: una prempsa ab tots sos arreus de prempsar, tot usat.

Ítem: una tina guarnida ab sas formas, misas y ponadoras, tot usat.

Ítem: una banca de llevar, usada.

Ítem: dos ponadoras, usadas.

Ítem: una cassa de aram, ab mànech de ferro, usada.

En las pilas

Primo: deu pilas guarnidas ab tots sos guarniments corrent[s], tot usat.

Ítem: un mall de fusta ab planxó y bolet de ferro, tot usat.

Ítem: un cabàs de aram, usat.

Ítem: tres cassas de aram, usadas.

Ítem: una pasta per a treballar (usada) y doscentas raimas de paper.

Ítem: sis canals de aram per girar la aigua, usadas.

En lo primer pis

En lo quarto sobre lo esquinsador

Primo: un guardaroba de fusta de noguer y alba, usat.

Ítem: dos colxas de indiana encotonadas, usadas.

Ítem: sis dotsenas de tovallons, a saber una dotsena de fil, y sinch de fil y cotó ab mostra de pinyó, tot usat.

Ítem: dos dotsenas de estovallas llisas de fil de bri, usadas.

Ítem: tres estovallas taulars de fil y cotó ab mostra de pinyó, usadas.

Ítem: dos bànovas, una de cotó y altre de fil mostrajada, la una, y la altre; de borró ab sarrell, usadas.

Ítem: sinch tovallolas de fil y cotó ab mostra de pinyó, usadas.

Ítem: dotse camisas, quatre de tela y vuyt de bri, usadas.

Ítem: sinch dotsenas de llansols de bri y dos de tela, usats.

Ítem: una caixa y dins de ella se ha encontrat lo següent:

Ítem: dos dotsenas y mitja de aixugamans, usats.

Ítem: dotse coixineras de bri, usadas.

Ítem: quatre cadiras de balca doradas, al sobre, usadas.

Ítem: un llit de peu de gall ab sa màrfega y matalàs, dos llansols y una flassada verda, tot usat.

Ítem: dos coixins de llana ab telas viadas y coixineras de bri, tot usat.

Ítem: tretse raimas de paper blau.

Ítem: una imatge de un sant Christo de bronse ab un doseret de paper.

Ítem: dos palmatòrias de fusta, usadas.

En lo rebost

Primo: dos llumeneras de llautó usadas.

Ítem: sinch ollas de llart.

Ítem: sis dotsenas de plats de pisa, usats.

Ítem: sis platas de pisa, usadas.

Ítem: los draps de pastar, usats.

Ítem: dos bancals per la taula, usats.

Ítem: lo salador del tocino, de fusta, usat.

Ítem: dos tocinos salats ab quatre pessas, junts de pes cent y vint lliuras de can-salada.

Ítem: mitg sagí.

Ítem: tretse lliuras de congre.

Ítem: un barrilet de tonyina.

Ítem: quinse sachs de borras, usats.

Ítem: quatre angerras per posar pebrots y olivas, usadas.

Ítem: dos arrobas de bacallà.

Ítem: quatre arrobas de arròs.

Ítem: una taula de fusta de pi, usada.

Ítem: una sort de porrons y empellas de bidre ab gots.

Ítem: una arroba de fideus ab un cova de canya, usats.

Ítem: en dos cassals; vint y sinch quarteras segalós.

Ítem: una bóta de càrrega per a posar vi blanch, buyda, usada.

Ítem: tres angerras per posar oli, ab una càrrega de oli entre totas.

Ítem: vuyt covas de canya y vímens, usats.

Ítem: un quintar de cànem pentinat.

Ítem: una portadora ab una faneca de sal, usada.

Ítem: dos cànti[r]s de terrissa per posar oli, usats.

Ítem: una cassa de aram dolenta.

Ítem: tres talladors de fusta, usats.

Ítem: una mitjalluna de ferro, usada.

Ítem: tres triba[r]s usats.

Ítem: un tabal dolent.

Ítem: una caixa ab algunas pansas y figas, usada.

En lo quarto al costat del rebost

Primo: dos llits de peu de gall ab sa màrfega, tres llansols, dos coixins de llana ab sas coixineras y dos flassadas verdas, tot usat.

Ítem: dos cadiras de balca, usadas.

Ítem: dos raimas de coste[r]s de marca major.

En altre quarto que dóna al baluart

Primo: tres llits de peu de gall usats.

Ítem: quatre llansols, dos flassadas verdas y dos borrassas, tot usat.

Ítem: sis coixins de borra usats.

Ítem: una post a la paret, usada.

Ítem: diferents sants de paper a la paret.

En la sala

Primo: una prempsa per igualar paper ab son engeni, tot usat.

Ítem: una taula de noguer usada.

Ítem: un banch de fratar, usat.

Ítem: tres cadiras de balca, usadas.

Ítem: vint y vuyt raimas de paper comú, vuyt de mitg floret, tretse raimas de bla-
vench, quatre raimes de marquilla y una rayma paper major.

Ítem: lo relotge ab sa capsa de fusta y dos campanas de bronse, una per las horas
y altre per los quarts.

Ítem: quatre quadros ab sas guarnicions deurats.

Ítem: dos quadros de estampa llarchs, a la paret.

Ítem: un banch de fretar, usat.

En altre quarto que dóna al baluart y camí real

Primo: un llit de peu de gall ab màrfega, matalàs, dos coixins, ab sas coixineras,
una flassada verda y dos llansols, tot usat.

Ítem: nou cadiras usadas.

Ítem: un cofre ab dos dotsenas de llansols y una pessa de bri, de tinguda; quaranta canas.

Ítem: un bancal gran per la taula, usat.

Ítem: dos màrfeegas buidas y una pica de estany per posarhi aigua beneita, tot usat.

Ítem: una calaixera usada.

Ítem: una imatge de un sant christo ab son doser de paper dorat.

Ítem: dos quadros a la paret.

En lo contador

Primo: una taula llarga, de noguer, usada.

Ítem: un banch espatller, usat.

Ítem: quaranta raimas de paper comú.

Ítem: setse raimas costeras.

Ítem: tres raimas costers blau.

Ítem: quatre cadiras de balca, usadas.

Ítem: un bancal usat.

Ítem: los dotse apòstols ab làmina de paper, a la paret.

Ítem: dos sellos per sellar lo paper dins de un cabàs de palma, tot usat.

En lo quarto a hont morí lo difunt

Primo: un llit de peu de gall ab sa màrfeega, matalàs y cobrellit de indianas, tot usat.

Ítem: dos caixas dins las quals se ha encontrat lo següent:

Primo: una capa de vintiquatre, usada.

Ítem: unas calsas de pells del dit difunt, usadas.

Ítem: un escriptori, dins lo qual se ha encontrat lo següent:

Primo: tres calsas sempredura usadas.

Ítem: un gambeto de barram, altre gambeto de vintiquatre musco, y altre també de vintiquatre, tots usats.

Ítem: una jupa sempredura de color rallat, altre de panyo color de oliva y altre de vintiquatre negre, totes usadas.

Ítem: un sombrero y dos barratinas, tot usat.

Ítem: dos parells de mitjas de estam, usadas.

Ítem: dos parells de sabatas, usadas.

Ítem: tres armillas; una de sempredura, una de color de oliva y una de durois lli-sos de sabatas, usadas.

Ítem: disset culleras de plata y tretse forquillas de plata, y una cullera gran de plata, usadas.

Ítem: los actes fahents per la dita casa y heretat que fonch de dit Geroni Romeu.

Ítem: dos centas lliuras ab diners barcelonesas.

Ítem: dos cadiras de balca, la una dorada, usadas.

Ítem: una capa bella.

Ítem: tres quadros ab sa guarnició; dorada los dos y lo altre a la velluria.

Ítem: una imatge del sant Christo, junt ab altre imatge de la Concepció, dorada en una capella a la paret.

Ítem: dos candeleros grans, de llautó, usats.

Ítem: un cervici de estany, pla ab son mànec y sa capsa de fusta, tot usat.

Ítem: una vara ab son punyó de plata.

Ítem: un carratell de fusta, de cabuda quatre cortans, per posar malvesia, usat.

Ítem: una xaringa de estany, usada.

Ítem: un orinal de bidre, usat.

Ítem: un para plujas, usat.

Ítem: una pica de estany per posar aigua beneita, usada.

Ítem: un estotx ab navajas, sa pedra per a afinar y un mirall, tot usat.

Ítem: dos draps de afaitar, usats.

Ítem: dos gàbias per a posar cadarneras, usadas.

[...]77

En lo mirador de dalt

Primo: sinquanta quintars de draps usats.

Ítem: quatre balas paper floret.

Ítem: una bala de paper ordinari.

Ítem: sis raymas paper mitjà.

Ítem: vint dotsenas de fustas per llevas, usadas.

Ítem: sinquanta posts de fulla, usadas.

Ítem: deu bancas de petxes xicas, usadas.

Ítem: vuyt bancas grans per estendrer lo paper, usats.

Ítem: la premsa ab tots sos guarniments, per encolar paper, ab sa casola de aram, tot usat.

Ítem: deu aspits, usats.

Ítem: dos posts de pi de la terra, usadas.

Ítem: un munyador de fusta, usat.

Ítem: un bajart de fusta per pujar las postas, usat.

Ítem: las tesses, totas guarnidas ab cordas de espart per estendrer lo paper, usadas.

Ítem: un cova de canya, usat.

En lo rebost del mirador

Primo: dos posts usadas.

77. S'atura l'inventari i es reprèn el dia 25 de maig del mateix any.

Ítem: vuyt cadiras usadas.

Ítem: un brassol de fusta, usat.

Ítem: una bóta de dos càrregas, ab cèrcols de ferro, per posar vi blanch, usada.

Ítem: una gúbia sens mànech, usada.

Ítem: quatre pessas de corda, usadas.

Ítem: una quartera de xexa.

Ítem: dos quarteras de fasols.

Ítem: sis cortans blat moresch.

Ítem: catorse dotsenas de rams de fil de bri y estopa.

Ítem: quatre covas de canyas y sargas, usats.

Ítem: catorse sistellas de canyas y sargas, usadas.

Ítem: una basseta de fusta per criaturas, usada.

Ítem: una mesura de mitja quartera, usada.

Ítem: una post a la paret, usada.

Ítem: un bartrol per a pescar, usat.

Ítem: dos galopas usadas.

Ítem: dos aixadas, usadas.

Ítem: tres lliuras fil de empalomar.

Ítem: una fusta per solatge, usada.

Ítem: tres angerras per posar mel, una de plena y dos buidas, usadas.

Ítem: dos graxoneras de terra, usadas.

Ítem: un cabàs de palma, usat.

Ítem: un sach de rey, usat.

En lo quarto del sobredit rebost

Primo: vint y set parells de formas usadas.

Ítem: set postas de bayetas per fer paper, usadas.

Ítem: una sella dolenta.

Ítem: dos còvans usats.

Ítem: un rest de quinse canas, usat.

Ítem: dos cortans de favolins.

Ítem: dos capitells usats.

Ítem: dos bernats de ferro, usats.

Ítem: un orinal de terrissa, usat.

Ítem: dos cistellas vermadoras, usadas.

Ítem: quatre llevans usats.

En lo corredor

Primo: una sort de llevas y daus per capsalar los arbres.

Ítem: sinch raimas de paper blau coster.

En lo mirador del terrat

Primo: las tesas y cordas per estendrer lo paper, usadas.

Ítem: quatre posts de noguer usadas.

Ítem: cent fustas per clavillots.

Ítem: trenta sis pessas de corda per encordar lo mirador, usadas.

Ítem: setse dotsenas de llevas, usadas.

Ítem: una quartera y tres cortans de blat moresch, ab dos sachs de borras.

Ítem: trenta y quatre raymas paper mig floret.

Ítem: nou sistellas de vímens y canyas, usadas.

Ítem: nou forcas usadas.

Ítem: vint raimas de paper ordinari.

Ítem: dos càrregas de teya.

En la cambra de las carnassas

Primo: un parol de aram per fer la cola, usat.

Ítem: quatre arnas de canya, usadas.

Ítem: dos canyissos per secar figas, usats.

Ítem: tres collsferros vells.

Ítem: dos llangardaix de ferro vells.

Ítem: una reixa de ferro, vella.

Ítem: dos arrobas de ferragots vells.

Ítem: una porta de fusta de ventana, usada.

Ítem: vint y sinch canons de terrissa.

Ítem: vint y sinch quintars de esporgàrias de cals.

Ítem: setanta quintars de carnassas.

Ítem: dos estoras y un brassolet de sargas, tot usat.

Ítem: un cedàs per a passar cals, ab sas escaletas, tot usat.

Al mirador més alt

Primo: deu raimas de paper floret per encolar.

Ítem: las tesas y cordas per estendrer lo paper, tot usat.

En lo corral

Primo: una olla de ferro vella per abeurar las gallinas.

Ítem: un carretó de fusta, usat.

Ítem: dotse feixos de canyas.

Ítem: un òbit de fusta.

Ítem: cent sinquanta rajolas primas y seixanta teulas.

Ítem: sinquanta càrregas de llenya de pi.

Ítem: trenta bigas de pi.

Ítem: un carretó dolent.

Ítem: una dotsena y mitja de posts de pi.

Ítem: quatre xindris de fer volta, usats.

En lo quarto del corral

Primo: sis dotsenas de llatas.

Ítem: dos dotsenas de posts usadas.

Ítem: dos aradas, una de forcat y altre de parell, usadas.

Ítem: sis fustas per taleras de roure.

Ítem: divuyt fustas per solatges.

Ítem: vint y sinch càrregas de llenya.

Ítem: una creu de fusta, usada.

A la pallissa

Vint y sinch quintars de palla

Al safareix

Primo: vint y sinch fustas per fer taleras.

Ítem: divuyt fustas per fer corbas.

Ítem: sinch pessas de fusta per fer arbres.

Ítem: una fusta per fer un banch de premsa.

Ítem: tres pilas usadas.

En lo quarto del cup

Primo: lo cup ab son brescat.

Ítem: setse portadoras usadas.

Ítem: dotse posts de pi.

Ítem: la gàbia de la premsa ab sos guarniments, tot usat.

Ítem: un picot de ferro, usat.

Ítem: un martell de ferro, usat.

Ítem: uns aixartells de ferro, usats.

Ítem: unas pedreras de fusta, usadas.

Ítem: tres sèrcols de ferro vell de portadoras.

Ítem: dos aixetas de bronce, per lo cup, una de xica y altre de gran, usadas.

[...] ⁷⁸

78. Segueixen altres béns immobles.

